

the effect of the procedural motive and the motive of self-affirmation. Procedural motive underlies the process of activities. This motive mobilizes activities. The motive of self-assertion causes negative emotions and affects the quality of work. Behavioral, intellectual, emotional and psychosomatic manifestations of stress are described. Different approaches to the dynamics of the experience of stress are analyzed. The results which specify in dynamism of subjective experiences, their dependence on stress level are shown in the article. In the work the indicators of stress are described. Objective indicators include the dynamics of psychic cognitive processes, psychosomatic sphere. Subjective indicators reflect the state's self-esteem by the personality. The stages of stress are described: anxiety (mobilization of body reserves, the dominance of positive experiences); resistance (attempt to implement the maximum reserves of the body); depletion (steady decline in the level of health and general well-being).

Key words: stress, experience, dynamics, emotion, anxiety, resistance, mobilization, resistance.

Received July 06, 2015

Revised August 22, 2015

Accepted September 29, 2015

УДК 378.047;371.134:159.123.2:316.612

О.І. Чепішко

alexchepishko@i.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Chepishko O.I. Effectiveness of implementation of the program of future teachers' professional consciousness development / O.I. Chepishko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 678–688.

О.І. Чепішко. Ефективність впровадження програми розвитку професійної свідомості майбутніх учителів. У статті представлено ефективність впровадження програми розвитку професійної свідомості майбутніх вчителів. Наведено основні прояви професійної свідомості студентів випускних курсів. Показано, що при нинішній системі педагогічної освіти розвиток професійної свідомості студентів можливий завдяки

реалізації спеціальної розвивальної програми на четвертому році навчання, – з метою забезпечення продуктивності подальшої професійної та навчально-професійної діяльності. Ефективним засобом розвитку професійної свідомості майбутніх вчителів визнано психолого-педагогічний супровід – системно організовану педагогом діяльність студентів, у процесі якої створюються оптимальні психологічні умови з метою сприяння розвитку професійної свідомості в період професійної підготовки. Визначено індикатори динаміки розвитку професійної свідомості майбутніх учителів – кількісні зміни показників за компонентами професійної свідомості (значеннями, смислами, чуттєвою тканиною). Поступові зміни, які відбуваються у свідомості майбутніх фахівців у період професійної підготовки, зумовлюють розвиток їх професійної свідомості. Охарактеризовано дослідницьку вибірку, психодіагностичний інструментарій та організаційні аспекти супроводу. Показано можливість актуалізації спеціальних психологічних умов для цілеспрямованого розвитку структурно-функціональних компонентів професійної свідомості, що сприяє розвитку цілісної професійної свідомості майбутніх учителів. Наведено та проаналізовано показники груп респондентів за досліджуваними параметрами. Доведено ефективність впровадженої програми супроводу, яка допомагає майбутнім вчителям увійти в систему професійних цінностей, підвищити рівень усвідомлення сенсу праці, сформуванати впевненість у собі як суб'єкті професійної діяльності.

Ключові слова: професійна свідомість майбутнього вчителя, професійні значення та смисли, професійна мотивація, готовність до професійного саморозвитку, педагогічна спрямованість та цінності, психолого-педагогічний супровід.

А.И. Чепишко. Эффективность внедрения программы развития профессионального сознания будущих учителей. В статье представлена эффективность внедрения программы развития профессионального сознания будущих учителей. Показаны основные проявления профессионального сознания студентов выпускных курсов и необходимость его развития на четвертом году обучения. Эффективным средством развития профессионального сознания будущих учителей признано психолого-педагогическое сопровождение – системно организованную педагогом деятельность студентов, в процессе которой создаются оптимальные психологические условия с целью развития профессионального сознания в период профессиональной подготовки. Определены индикаторы динамики развития профессионального сознания будущих учителей – количественные изменения показателей по компонентам профессионального сознания (значениям, смыслам, чувственной ткани). Постепенные изменения, происходящие в сознании будущих специалистов в период обучения, обуславливают развитие их профессионального сознания. Охарактеризованы исследовательская выборка, психодиагностический инструментальный и организационные аспекты сопровождения. Показана возможность актуализации специальных пси-

хологических условий для целенаправленного развития структурно-функциональных компонентов профессионального сознания, что способствует развитию целостного профессионального сознания будущих учителей. Приведены и проанализированы показатели групп респондентов по исследуемым параметрам. Доказана эффективность внедрённой программы сопровождения, которая помогает будущим учителям войти в систему профессиональных ценностей, повысить уровень осознания смысла труда, сформировать уверенность в себе как субъекте профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное сознание будущего учителя, профессиональные значения и смыслы, профессиональная мотивация, готовность к профессиональному саморазвитию, педагогическая направленность и ценности, психолого-педагогическое сопровождение.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сучасної соціокультурної та економічної ситуації в Україні суспільство відчуває потребу в учителів-професіоналі, який здатен будувати професійну діяльність відповідно до цінностей розвитку особистості. Виникає необхідність виходу за межі технологічного розуміння професійної діяльності до сфери психології свідомості, а саме – до дослідження професійної свідомості фахівця. Вивчення професійної свідомості вчителя належить до ґрунтовно заявлених (Г.В. Акопов; Н.І. Гусякова; Є.І. Ісаєв, С.Г. Косарецький, В.І. Слободчиков; І.Я. Лернер; Д.В. Ронзін; О.С. Цокур; Ю.М. Швалб), але недостатньо реалізованих напрямів дослідження, в той час як професійна свідомість виявляється головним «вузлом», де зосереджено протиріччя між існуючою практикою підготовки фахівця та його конкретною професійною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Окремі аспекти професійної свідомості педагогів-професіоналів і майбутніх вчителів відображено в дослідженнях українських, російських та зарубіжних психологів і педагогів. Так, вченими вивчалось професійно-педагогічне мислення та рефлексія (Т.П. Дяк; М.М. Кашапов; Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобська; О.А. Орлов); професійна самосвідомість та ідентичність вчителя (І.В. Вачков; М.І. Кряхтунов; О.В. Куліш; А.К. Маркова; Л.М. Мітіна; N. Voreham, P. Gray; G. Cattley; J. Sachs; M. Zembylas); психологічні умови (С.Г. Косарецький) та механізми становлення (Н.І. Гусякова) професійної свідомості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Не зважаючи на представленість широкого спектра досліджень окремих аспектів професій-

ної свідомості, у психолого-педагогічних працях майже не приділяється увага розробці та впровадженню практико-орієнтовних заходів цілеспрямованого розвитку професійної свідомості вчителів у період підготовки у вищому навчальному закладі.

Метою статті є представлення ефективності впровадження програми розвитку професійної свідомості майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Період фахової підготовки у вищій школі забезпечує перехід студента від навчання до професійної діяльності, утворюючи специфічну форму об'єднання студентів і педагогів. Саме цей період є ключовим для розвитку професійної свідомості як інтегральної характеристики особистості майбутнього вчителя, який буде закладати в учнів основні принципи життєдіяльності, формувати в них світоглядну основу, переконання, моральні ідеали, крізь призму яких вони потім будуть сприймати й оцінювати світ.

Результати проведеного нами емпіричного дослідження особливостей розвитку професійної свідомості майбутніх учителів дозволили визначити рівень розвитку професійної свідомості студентів IV та V та курсів як необхідний (достатній). Відповідно до отриманих даних для переважної більшості студентів випускних курсів характерними є наступні особливості прояву професійної свідомості: пріоритет оцінки зовнішнього боку особистості та діяльності вчителя; невпевненість у власній здатності ефективно використовувати отримані знання, вміння та навички у практичній діяльності; наближеність суб'єктивного світу студентів до професійного групового інваріанта – світу професії. Зазначене вказує на необхідність розробки та впровадження практичних заходів цілеспрямованого розвитку професійної свідомості майбутніх вчителів на четвертому році навчання, – з метою забезпечення ефективності подальшої професійної діяльності.

Ефективним засобом розвитку професійної свідомості майбутніх учителів може бути психолого-педагогічний супровід – системно організована педагогом діяльність студентів, у процесі якої створюються оптимальні психологічні умови з метою сприяння розвитку професійної свідомості у період професійної підготовки [6].

Впровадження програми, яка реалізовувалася в межах позанавчальної роботи та включала 25 занять (тривалістю по 2 академічні години кожне) один раз на тиждень, було здійснено на базі Запорізького національного університету серед студентів педагогічних спеціальностей (6.020302 – «Історія», 6.020303 – «Філо-

логія»). Експериментальна група (ЕГ), у якій запроваджувалася програма психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної свідомості, складалася з 41 студента IV курсу. До складу контрольної групи (КГ), у якій спеціальна розвивальна робота не проводилася, увійшли також 41 студент IV курсу.

У якості показників ефективності впровадженої розвивальної програми виступає наявність позитивної динаміки за основними компонентами професійної свідомості в студентів: значеннями, представленими педагогічними поняттями й категоріями; смислами, які знаходять своє втілення у мотивах, цінностях та інтересах діяльності вчителя; чуттєвою тканиною, яка виражається у вибірковості сприйняття професійних ознак у зовнішньому світі. Під «динамікою» розуміються поступові зміни, які відбуваються у свідомості майбутніх фахівців у період професійної підготовки і які зумовлюють розвиток їх професійної свідомості. У нашому випадку індикаторами динаміки виступають кількісні зміни показників за компонентами професійної свідомості.

Психодіагностичний інструментарій дослідження склали: «Метод колірних метафор» (І.Л. Соломін [4]) для діагностики привласнення досліджуваними певних понять і категорій педагогіки; «Методика самооцінки професійно-педагогічної мотивації» (Н.П. Фетіскін [5]); «Орієнтовна анкета» (В. Смекалов, М. Кучер [1]) для вивчення професійних інтересів майбутніх учителів; методика Ш. Шварца [2] для виявлення цінностей особистості; методика «Педагогічні ситуації» (Р.С. Немов [3]) для дослідження особливостей професійного сприйняття.

Проаналізуємо результати динаміки розвитку професійної свідомості майбутніх учителів за зазначеними методиками та відповідно до структурно-змістової сутності професійної свідомості.

За методикою І.Л. Соломіна для визначення ступеня прийняття майбутніми вчителями професійно-педагогічних категорій було розраховано межі, які характеризують міру достатності–недостатності збігів педагогічних категорій з ключовими поняттями («моє захоплення», «цікаве заняття», «успіх», «радість», «впевненість»). У порівняльній характеристиці попередньої та контрольної діагностики було відзначено відсоткове підвищення кількості респондентів в експериментальній групі, чії результати знаходились в межах високого рівня (12,2% – до експерименту; 56,1% – після). Окрім цього, відбулося значне зменшення показників у межах низького рівня (19,5% досліджуваних – до експерименту; 4,9% – після). Такі дані свідчать, про

позитивні зрушення в ЕГ, де показники привласнення понять та категорій педагогіки збільшилися, та відсутність суттєвих змін у показниках КГ (високий рівень: 12,2% – до; 17,1% – після; середній рівень: 65,9% – до; 63,3% – після; низький рівень: 21,9% – до; 19,5% – після).

Отримані результати говорять про те, що проведені розвивальні заходи сприяли усвідомленню студентами свого ставлення до професії вчителя та свого покликання, підвищенню інтересу до педагогічної діяльності та зміцненню намірів у подальшому працювати вчителями, привласненню професії вчителя як своєї.

Перейдемо до аналізу розвитку професійних мотивів майбутніх учителів. До участі в розвивальних заходах усі показники професійно-педагогічної мотивації у двох групах студентів були майже однаковими. За даними дослідження, в ЕГ відбулися динамічні зрушення за чотирма шкалами методики. Так, збільшення показників за шкалою «Професійна потреба» (8,78 балів – до експерименту; 13,89 балів – після) свідчить про активний розвиток професійних мотивів – бажанні навчати та виховувати дітей, сприяти їх особистісному розвитку. Збільшення показників за шкалою «Функціональний інтерес» (8 балів – до експерименту; 9,26 балів – після) показує підвищення зацікавленості студентів в досягненні основ здійснення діяльності вчителя: конструктивної, організаторської, комунікативної.

Суттєві зміни було також зафіксовано за шкалою «Допитливість, що розвивається» (7,48 балів – до експерименту; 13,67 балів – після). Це свідчить про поглиблену самостійну роботу студентів над проблемами теоретичної та практичної педагогіки, прояв ініціативи у навчанні, пошук нових педагогічних технологій.

На відміну від результатів ЕГ, в КГ помітних змін у показниках не спостерігалось («Професійна потреба»: 9,07 балів – до; 9,15 балів – після; «Функціональний інтерес»: 7,41 балів – до; 7,22 балів – після; «Допитливість»: 7,7 балів – до; 7,78 балів – після; «Показна зацікавленість»: 9,85 балів – до; 9,74 балів – після; «Епізодична цікавість»: 9,25 балів – до; 9,41 балів – після; «Байдуже ставлення»: 8,85 балів – до; 8,81 балів – після).

Перейдемо до аналізу числових показників наступних складових професійної свідомості – професійних інтересів, які визначаються як виборча спрямованість особистості, звернена на педагогічну діяльність в цілому і до конкретних її видів, яка виражається в позитивному емоційному ставленні студентів до предмета педагогічної діяльності – дитини; в прагненні до позитивних результатів і творчості в педагогічній діяльності.

До участі у розвивальній програмі показники інтересів у двох груп були майже однакові. При цьому, домінуючим інтересом в обох групах виступало власне «Я»: благополуччя, прагнення до престижу та вищості. Такі вчителі найчастіше зайняті собою, своїми переживаннями та домаганнями та мало звертають уваги на потреби учнів, інтереси школи (адміністрації, колег і школярів).

Після проведення формувального експерименту було зафіксовано динамічні зрушення за показниками педагогічних інтересів у експериментальній групі: зростання показників за інтересом до виховання та розвитку учня (21,36 балів – до експерименту; 30,16 балів – після). Такі вчителі прагнуть підтримувати дружні стосунки з колегами по роботі та відрізняються потребою в емоційному спілкуванні з учнями, проявляють щирий інтерес до їх почуттів, підтримують теплу емоційну атмосферу.

Після проведення розвивальних заходів в ЕГ було також відзначено зростання показників за інтересом до викладання певних дисциплін (34,12 балів – до експерименту; 35,04 балів – після). Педагоги, зацікавлені у досягненні учнівським колективом поставленої мети, зазвичай, досягають високих результатів у навчанні, використовуючи різні педагогічні технології, надаючи особливого значення логіці уроку, його змісту і дисципліні учнів як необхідного засобу для їх плідної роботи протягом усього уроку.

Показники прояву інтересу, пов'язаного з власним престижем («Я-інтерес») та який був домінуючим в обох групах досліджуваних, значно знизилися в експериментальній групі після участі у психолого-педагогічному супроводі (34,52 балів – до експерименту; 24,8 балів – після). Такі результати свідчать про позитивну динаміку розвитку професійної свідомості майбутніх учителів. Так, перевага «Я-інтересу» перешкоджає їх професійному зростанню і призводить зрештою до дезадаптації та емоційних порушень. Підвищення інтересів до педагогічної комунікації та процесу навчання, навпаки, відкриває широкі можливості для успішного оволодіння педагогічною майстерністю та професійного вдосконалення.

У показниках педагогічних інтересів контрольної групи значних змін не відбулося («Я-інтерес»: 34,64 балів – до експерименту; 34,4 балів – після; «Інтерес до дитини»: 21,2 балів – до; 21,64 балів – після; «Інтерес до викладання предмету»: 34, 16 балів – до; 33,96 балів – після).

Перейдемо до аналізу результатів за наступною складовою професійної свідомості – гуманістичних цінностей. За період

участі у психолого-педагогічному супроводі в експериментальній групі відбулося суттєве підвищення показників цінностей «універсалізм» (146,08 балів – до експерименту; 161,18 балів – після), «доброта» (140,04 балів – до; 192,07 балів – після) та «безпека» (170,4 балів – до; 173 балів – після). Зазначені цінності спрямовані на дбайливе ставлення до людини, природи та навколишнього світу. До формувального експерименту ці показники у двох груп були однаковими. У показниках КГ суттєвих змін зафіксовано не було: «універсалізм» (146,63 балів – до експерименту; 146,73 балів – після), «доброта» (140,07 балів – до; 140,03 балів – після) та «безпека» (170,4 балів – до; 170,2 балів – після).

Як свідчать отримані результати, студенти з експериментальної групи стали більш доброзичливими в повсякденній взаємодії з людьми, переосмислили цінності збереження благополуччя людей, стабільності суспільства та взаємин, розвили такі особистісні якості як корисність, лояльність, поблажливість, чесність, відповідальність.

Розглянемо результати за останнім компонентом професійної свідомості – особливостями професійного сприйняття. Числові дані засвідчили певні зміни в ЕГ за вираженістю вибіркості професійного сприйняття професійних ознак у зовнішньому світі та відсутність змін у КГ.

До початку експериментальної програми показники у групах вибірки були однаковими та знаходилися в діапазоні середнього рівня (ЕГ – 3,99 балів; КГ – 4 бали). Це може означати, що студентам властиві певні особливі акценти сприйняття та відображення професійних об'єктів і ситуацій. Однак, разом із цим, досліджувані не завжди могли проаналізувати педагогічну ситуацію, прийняти та реалізувати правильне педагогічне рішення, тобто, іноді не бачать педагогічної проблеми.

Після участі у розвивальних заходах показники в досліджуваних ЕГ сягнули високого рівня (4,62 бали). Майбутні вчителі почали бачити у запропонованих задачах певні педагогічні проблеми, навчилися ставити педагогічні цілі та завдання, підвищили здатності до їх конструктивного вирішення. Це, у свою чергу, вказує на високий рівень вибіркості та диференційованості сприйняття професійних – педагогічних – ознак у зовнішньому світі. Показники респондентів КГ залишилися на середньому рівні (4,03 бали).

Отримані результати довели, що структурні компоненти професійної свідомості піддаються розвивальним впливам за умови впровадження розробленої програми. У свою чергу, роз-

виток цих структурних компонентів вплинув на зростання професійної свідомості майбутніх учителів.

Для статистичної перевірки значущості відмінностей у ЕГ та КГ по закінченню експериментального навчання було обчислено емпіричні значення t-критерію Стюдента ($t_{кр} = 2,64$; $\alpha = 0,01$). Порівняння даних в двох групах виявило статистично значущі зміни досліджуваних параметрів: привласнення досліджуваними категорій та понять педагогіки ($t_{емп} = 3$), професійні мотиви ($t_{емп} = 3,7$), професійний інтерес у педагогічній взаємодії з дитиною ($t_{емп} = 3,7$), особистісні цінності: універсалізм ($t_{емп} = 2,9$) та доброта ($t_{емп} = 4,2$), сприйняття професійних ознак у зовнішньому світі ($t_{емп} = 2,9$). Статистично значущих зрушень за такими параметрами, як зацікавленість у викладанні певного предмету (інтерес до дисциплінарного боку професії) та особистісної цінності безпеки зафіксовано не було. Відсутність помітних змін пояснюється тим, що вже на етапі початкової діагностики груп числові показники за цими параметрами, порівняно з іншими, були високими. Однак, разом із цим, після проведення розвивальних заходів, в експериментальній групі спостерігалось незначне збільшення показників.

Вищенаведені результати вказують на ефективність апробованої програми психолого-педагогічного супроводу і правомірність визначених психологічних умов розвитку професійної свідомості. Відсутність статистично значущих змін у контрольній групі є підтвердженням необхідності цілеспрямованого розвитку професійної свідомості майбутніх учителів, оскільки традиційна система підготовки спеціалістів в умовах вищої школи практично не вирішує цього завдання.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Нами показано ефективність впровадження програми психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної свідомості майбутніх учителів. Визначено індикатори динаміки розвитку професійної свідомості майбутніх вчителів; організаційні аспекти супроводу. Доведено ефективність програми супроводу, яка допомагає майбутнім учителям увійти в систему професійних цінностей, підвищити рівень усвідомлення сенсу праці, сформувати впевненість у собі як суб'єкті професійної діяльності.

Перспективними надалі вбачаються дослідження, які стосуються: вивчення динаміки розвитку професійної свідомості майбутніх учителів різних профілів спеціалізації; виявлення психологічних механізмів становлення та розвитку їх професійної свідомості.

Список використаних джерел

10. Аминов Н. А. Диагностика педагогических способностей / Н. А. Аминов ; [под ред. М. Р. Гинзбурга]. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 80 с.
11. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности : концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004. – 72 с.
12. Немов Р. С. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС ; ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2001. – 640 с.
13. Соломин И. Л. Практикум по психодиагностике. Психосемантические методы : учеб.-метод. пособие / И. Л. Соломин. – СПб. : Петербургский гос. ун-т путей сообщения, 2013. – 96 с.
14. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп : учеб. пособие / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Институт Психотерапии, 2002. – 490 с.
15. Шевченко Н. Ф. Професійна свідомість майбутнього вчителя: шлях розвитку : науково-практичний посібник / Н. Ф. Шевченко, О. І. Чепішко. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – 100 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Aminov N. A. Diagnostika pedagogicheskikh sposobnostej [Diagnostic of pedagogical abilities] / N. A. Aminov ; [pod red. M. R. Ginzburga]. – M. : Institut prakticheskoy psihologii ; Voronezh : NPO «MODJeK», 1997. – 80 p.
2. Karandashev V. N. Metodika Shvarca dlja izuchenija cennostej lichnosti : koncepcija i metodicheskoe rukovodstvo [Schwarz method for the study of personal values] / V. N. Karandashev. – SPb. : Rech', 2004. – 72 p.
3. Nemov R. S. Psihodiagnostika. Vvedenie v nauchnoe psihologicheskoe issledovanie s jelementami matematicheskoy statistiki [Psychodiagnosics] / R. S. Nemov. M. : VLADOS ; IMPJe im. A. S. Griboedova, 2001. – 640 p.
4. Solomin I. L. Praktikum po psihodiagnostike. Psihosemanticheskie metody : ucheb.-metod. posobie [Psychodiagnostic practicum. Psychosemantic methods] / I.L. Solomin. – SPb. : Peterburgskij gos. un-t putej soobshhenija, 2013. – 96 p.

5. Fetiskin N. P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp : ucheb. posobie [Social-and-psychological diagnostic of the development of personality and small groups] / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Institut Psihoterapii, 2002. – 490 p.
6. Shevchenko N. F. Profesijna svidomist' majbutn'ogo vchytelja: shljah rozvytku : naukovo-praktychnyj posibnyk [Professional consciousness of a future teacher: the way of development] / N. F. Shevchenko, O. I. Chepishko. – Zaporizhzhja : Zaporiz'kyj nacional'nyj universytet, 2014. – 100 p.

O.I. Chepishko. Effectiveness of implementation of the program of future teachers' professional consciousness development. The author of the article presents the effectiveness of the program of future teachers' professional consciousness development. The basic characteristics of the graduate students' professional consciousness indicate that even after getting professional education, they are not prepared for a productive activity. Under the current system of the national pedagogical education, development of students' professional consciousness is possible through the implementation of a special program at the final stage of training – in order to ensure productivity of further professional activities. Psychological-and-pedagogical support has been recognized as an effective measure of the professional consciousness development – integral, systematic students' activities organized by a tutor. In the process of such activities, special psychological conditions must be formed in order to promote a development of future teachers' professional consciousness during the professional training. The main aspects of the developmental program have been considered: indicators of the dynamics of future teachers' professional consciousness development; organizational items of the support. Indicators of the dynamics were quantitative changes compared to the components of professional consciousness – meanings, senses, sensual texture. The effectiveness of the elaborated psychological-and-pedagogical support program has been proved by means of consequent psychodiagnostic assessments and by mathematical methods. The possibility of actualization of the special psychological conditions for purposeful development of the professional consciousness structural-and-functional components has been confirmed. The positive dynamics of these components growth (professional values, meanings, perception) contributes to the development of the whole professional consciousness of future teachers.

Key words: future teacher's professional consciousness, professional meanings and senses, professional motivation, readiness for the professional self-development, professional orientation and values, psychological-and-pedagogical support.

Received July 03, 2015

Revised August 19, 2015

Accepted September 22, 2015